

ION I. RUSSU, *Limba traco-dacilor*, Editura Academiei Republicii populare române, 1959, str. 158.

O povećanom interesu za trački jezik, koji se u historijskoj lingvistici javio u posljednjem desetljeću, svjedoči i ovo izdanje Rumunjske akademije. Autor je poznat kao stručnjak za antički Balkan, objavio je zanimljive priloge historiji, arheologiji i epigrafici toga područja i posebnu je pažnju posvetio ostacima jezika koji su se u starini tamo govorili. U nizu članaka dao je zanimljive i vrijedne pažnje priloge proučavanju ilirskog i tračkog materijala, a u ovoj je knjizi dao sintezu svojeg rada na tračkom jezičnom materijalu.

Knjiga je široko zasnovana i ne ograničuje se samo na čisto lingvistička pitanja, nego daje širok pregled svega što se danas može znati o starim Tračanima. Jezik je ipak u centru interesa, u odmah iza njega dolaze etnolingvistička i etnološka pitanja. Materijalna kultura i politička historija ostaju izvan vidokruga autorova što je u skladu s temom koju je postavio u naslovu. Prvo poglavlje govori o zemlji, kulturi i historiji Tračana. To je opći uvod u kojem autor daje u dosta iscrpnom pregledu osnovne podatke potrebne da bi se čisto lingvistički dio knjige mogao pratiti s potpunim razumijevanjem. Nadovezuje se drugo poglavlje u kojem autor upoznaje čitaoca s tračkim jezičnim materijalom koji je došao do nas. I taj je prikaz iscrpan i sadržava sve bitno što je potrebno da bi se neupućeni čitalac mogao snaći u ostacima tračkog jezika. U ta je prva dva poglavlja iscrpno i lako razumljivo iznio stvari koje su stručnjacima dobro poznate. Iz toga se može zaključiti da je ovo izdanje Rumunjske akademije namijenjeno širokom sloju čitalaca koji se žele upoznati s lingvističkom historijom rumunjskog područja. Na to ukazuje i činjenica da i u daljnjem izlaganju autor tumači vrlo elementarne stvari. Izdavanje takvih knjiga za širu čitalačku publiku nesumnjivo je vrlo korisno i mogla bi nam biti pobuda da i mi pokušamo učiniti nešto slično.

U trećem poglavlju knjiga postaje vrlo interesantna i za stručnjaka jer u njem autor počinje iznositi svoje stanovište. U tom poglavlju on je dao historijat istraživanja tračkog jezika s kritičkim osvrtom na rad pojedinih istraživača. Pregled je vrlo iscrpan, obuhvaća čitav rad na tračkom jeziku od prvih početaka s Lagardom i Fickom pa preko Tomascheka, Hirta i Jokla sve do naših dana. Baš jer je autor zalazio u tančine, mora nas iznenaditi što o Bariću i Oštiru nema ni riječi, a ne spominje se ni Budimir koji je u svojim radovima dao priličan broj interesantnih priloga tračkoj etimologiji. Vrlo kritičan je autor prema djelima svojih neposrednih prethodnika Dečeva i Georgieva. On ne prihvata etimološku metodu Dečevljevu i prigovara mu s pravom da su mu etimološke kombinacije često vrlo problematične. Pri tom čitalac razabira da autor Dečeva kritizira s pozicija vlastite etimološke metode i sa zanimanjem očekuje da upozna taj novi i po autorovu mišljenju očito ispravniji etimološki pristup. Što se tiče Georgieva, autor ispoljuje lako razumljivu skepsu prema tračkom karakteru nekih natpisa koji sadržavaju vlastita imena a ne tračke apelative, te prema interpretaciji natpisa na prstenu iz Ezerova i prema pretpostavci da su uzvici poznati iz grčke literature u stvari okamenjene tračke kultne formule. U tim je pitanjima doista teško pristati bez rezerve uz interesantne i originalne ideje bugarskog lingvиста. No u istoj knjizi dao je Georgiev vrlo vrijedne doprinose izučavanju tračkog jezika na koje smo ukazali u svojoj recenziji u *ŽA* 12, a njima Russu nije posvetio ni jedne riječi.

U četvrtom poglavlju iznosi autor principe etimološkog istraživanja ostataka tračkog jezika. Nakon kritike Dečevljevih etimologija čitalac s velikim interesom pristupa tom poglavlju. Na žalost je autorovo izlaganje tu dosta općenito i rasplinjuto te čitalac iz vrlo općenitih formulacija ne dobiva jasnu sliku o metodi koju Russu primjenjuje. Suštinski ona se sastoji u tom da tračke leksičke elemente svodi na korijene koji su na temelju indoevropskog materijala registrirani u Walde-Pokornyevu rječniku. Takvo povezivanje izoliranih leksičkih elemenata, većinom onomastičke prirode, kojima nije poznato značenje, ostaje uvijek nužno vrlo problematično i teško je vidjeti u čemu je razlika prema etimološkoj metodi koju je Russu kod Dečeva s punim pravom kritizirao. Sve se to jasno pokazuje u petom poglavlju gdje autor donosi alfabetski popis tračkih leksičkih elemenata s etimologijama. Tu se njegova metoda može razabrati po njezinoj primjeni. Međutim ni u nije moguće naći principijelne kriterije po kojima bi se to etimologiziranje razlikovalo od Dečev-

ljeva. Kad autor tračko osobno ime *Doidalses* bez rezerve izvodi od i. e. korijena *dei-* i njegova priširenja *doi-do-*, ili kad plemensko ime *Edoni* povezuje s korijenom *edh-* „kolic u ogradi“ koji je dobiven iz starosaskog *edor* „ograda“ i anglosaskog *eodor* „ograda“, ili kad ime peonskog jezera *Prasias* stavlja u vezu sa staroislandskim *fors* „vodopad“, teško se može vidjeti po čemu su takve etimologije metodski bolje osnovane nego brojna nagađanja koja razne onomastičke elemente više ili manje proizvoljno po glasovnim podudarnostima koje se tek moraju dokazati i koje obunavaču samo nekoliko često višeznačnih glasova povezuju s ne uvijek sigurnim indoevropskim korijenima. A i ti korijeni izvedeni su iz nekoliko primjera neke daleke skupine indoevropskih jezika. Tako je autor i od Dečeva preuzeo više ovakvih etimologija. Zato je za neke koje su govoto evidentne dao manje uvjerljive alternative. Tako odbija vezu tračkog elementa *-para* s grčkim *πάρως* „prijelaz, pličina, gaz“ latinskim *portus* i njemačkim *Furt* „gaz, pličina“ i smatra ga koradikalnim sa staroislandskim *spari* „greda“ i s latinskim *paries* sve od i. e. korijena *sper-* „vezati i podupirati gredama“. Isto tako kod imena *Candaon* daje etimologiju pomoću korijena *Kand-* „svijetliti“, a bez komentara odbija Kretschmerovu interpretaciju kao davatelj pasa, iako se ova osniva na izričitom antičkom svjedočanstvu. U oba slučaja i u drugima koje ovdje ne možemo iscrpno navoditi prihvaćanje starije i po sebi uvjerljivije etimologije bilo bi u suprotnosti s glasovnim podudarnostima koje autor smatra karakterističnim za trački jezik. U svojem kratkom etimološkom rječniku autor bez ikakve razlike obrađuje i frigijski te drugi maloazijski materijal, čak i ime Lidana koje povezuje s i. e. *leudh-*. Ne treba posebno isticati kakav elemenat nesigurnosti to unosi u čitavu obradu. Isto je tako veliko pitanje da li su pojedini hidronimi u Bitiniji nužno trački. Bilo je potrebno da ulazimo u te pojedinosti da bismo bar donekle potkrijepili, koliko je to u okviru kratkog i letimičnog prikaza moguće, svoj zaključak da etimološka obrada koju tračkom leksičkom materijalu daje Russu ne predstavlja bitan korak naprijed u izučavanju tračkog jezika te da njegova knjiga ne nadmašuje i ne nadomješta literaturu koja na tom području već postoji. To međutim ne znači da Russu nije dao interesantnih i pažnje vrijednih priloga tračkoj etimologiji, a i među već postojećim objašnjenjima odabrao je i usvojio dosta dobrih. Svatko tko se ubuduće bude bavio tračkom etimologijom, morat će konsultirati i tu knjigu i nalaziti će u njoj vrijednih pobuda i moći će se uz potrebnu kritičnost njome korisno služiti.

U šestom poglavlju dao je autor alfabetski popis indoevropskih korijena koji su po njegovu mišljenju posvjedočeni u tračkom leksičkom materijalu i mali rumunjsko-trački rječnik. Ovo posljednje izraz je nesumnjivo nešto pretjeranog pouzdanja što ga autor ima u ispravnost značenja koja je na temelju etimoloških kombinacija odredio pojedinim onomastičkim elementima što se s većom ili manjom sigurnošću pripisuju tračkom jeziku. Dok je veći dio knjige pisan tako da i nestručni čitalac bez većeg napora može razumjeti, posljednja dva poglavlja zahtijevaju potpunu indoevropističku naobrazbu i bez nje moraju ostati posve nerazumljiva.

U sedmoj glavi obrađuje se historija tračkih glasova i položaj tračkog jezika među indoevropskim jezicima. Metodске pretpostavke ostaju tu potpuno u okviru tradicionalne mladogramatičke komparatistike. Autor zastupa gledišta koja se u mnogome vrlo razlikuju od rezultata do kojih je došao Dečev i koje je Georgiev prihvatilo kao ispravne. Glavna je razlika u tom što Russu smatra neosnovanim mišljenje da je u tračkom došlo do pomicanja suglasnika (*Lautverschiebung*) i da i. e. kratko *o* nije prešlo u *a*, iako priznaje da ima i takvih primjera. Oni su ustvari daleko brojniji nego što proizlazi iz same knjige jer je autor takve etimologije u više slučajeva znao izbjeći time što je dao druga, manje uvjerljiva, tumačenja. Kratko *a* za indoevropsko kratko *o* pokazuju neke vrlo uvjerljive tračke etimologije kao *ζαλμός* „koža“ od *k'elm-/k'olm-* isp. sti. *šarman* „pokrov“ i got. *hilms* „šljem“; *-δραμύς* „put“ od *dromyos* isp. grč. *δρόμος*; *Salto-*, *Saldo-* u imenima kao *Σαλτοβουσηνός* koje s Georgievom treba izvoditi od *g'holto-* što potvrđuje današnji hidronim „Zlatna Panega“. Russu predlaže dvije etimološke alternative: *sal-d-* kao u njem. *Salz* i *k'el-* „topao“ kao u latinskom *caldus*. Radilo bi se dakle ili o slanom ili o toplom izvoru. Od svih tih glasovnih kombinacija veza sa zlatom ostaje najvjerojatnija zbog bugarskog toponima. Tu mogućnost koja pretpostavlja prijelaz *o* u *a* autor u svom etimološkom rječniku niti ne spominje. Naprotiv njegovu su primjeri za održavanje indoevropskog

kratkog *a* po svojoj etimologiji manje uvjerljivi i često omogućuju razno tumačenje (dugo *o* i dr.). Pri tom je normalno da grčki i latinski tekstovi pokazuju neke nedosljednosti u pisanju stranih imena.

Slična je situacija i s pomicanjem suglasnika. Tu ima Russu nesumnjivo pravo kad pokazuje da ima uvjerljivih tračkih etimologija bez pomicanja. No to ne može smanjiti dokaznu moć ne manje uvjerljivih etimologija koje takvo pomicanje nesumnjivo pokazuju. To je lijepo pokazao Georgiev i odatle izvukao jedini mogući zaključak da treba računati s dva tračka sloja. Osim toga je razumljivo da se trački pomaknuti suglasnici nisu u svemu potpuno poklapali s grčkima i latinskim pa je kod pisanja moralo dolaziti do varijanata. Takve varijante i nedosljednosti u pisanju nisu argumenat protiv pomicanja suglasnika, nego ga jasno dokazuju. U drugom su tračke glasovne podudarnosti, kako ih određuje Russu, u skladu s materijalom, samo je teško razumjeti zašto je tako olako i na brzinu prešao preko pitanja refleksa vokalskih likvida i nazala. Materijal što ga je tu skupio Dečev i za njim nešto Georgiev nije se smio jednostavno odbaciti s primjedbom da su etimologije nevjerovatne. Na kraju autor naglašava veliki konzervativizam tračkog jezika u okviru sätemske skupine.

Daljnje poglavlje posvećeno je tračkoj onomastici. Bilo bi ispravnije da je autor trački materijal obradio onomastički prije nego mu je pristupio etimološki. U tom poglavlju rečeno je o tračkoj onomastici sve bitno, ali i ništa novo. Od ovog poglavlja pa na dalje knjiga je opet pisana vrlo popularno. Dva mala odjeljka posvećena su: jedan radikalnim elementima, a drugi morfemima koji se sreću u tračkoj onomastici. Tako je derivacija, koja predstavlja vrlo interesantno područje gdje se još jedino može razabrati kako je funkcionirao trački jezik, ostala posve na periferiji pišćeva interesa koji je sav i isključivo posvećen etimološkim kombinacijama.

Deveto poglavlje govori o nestanku tračkog jezika. Tu su skupljene sve važnije vijesti i podaci i autor s pravom izriče mišljenje da su se trački dijalekti u pojedinim zabitnijim predjelima očuvali sve do u rani srednji vijek. Dosta detaljno prikazuje kako je trački jezik postepeno nestajao i kako su se u živoj upotrebi do danas u većoj mjeri sačuvali jedino toponimi.

U posebnom dodatku autor raspravlja o autohtonim (tračko-dačkim) riječima u rumunjskom jeziku. Svestrano izlaže problem i dosadašnja nastojanja oko njegova rješenja. Po njegovu mišljenju radi se o riječima iz tračkih, dačkih i getskih dijalekata koje su se dijelom, osim u rumunjskom, sačuvale još i u šiptarskom jeziku. Iz toga se ne može zaključiti da su ta dva jezika posebno bliska. Osim zajedničkih crta među njima se mogu konstatirati i duboke razlike. U oba jezika to je zajedničko leksičko nasljeđe.

Prikazujući taj najnoviji monografski rad o tračkom jeziku u mnogo čemu smo morali zauzeti stanovište različito od autorova i na tim smo se pitanjima osobito zadržali da bismo barem naznačili razloge koji nas u tom vode. Bilo bi pogrešno kad bi se odatle stvorio dojam da knjiga nije koristan priručnik za većinu pitanja u vezi s tračkim jezikom. Pa i tamo gdje mislimo da autor nije bio sasvim sretne ruke, njegovo će odvojeno mišljenje potaći diskusiju i pomoći da se mišljenja bugarskih trakologa, uvijek iznova preispituju te da ne postanu autoritet koji se prihvaća bez kritike. Zbog toga smo zahvalni za tu knjigu jer je ona lijepo obogatila literaturu o tračkom jeziku. Možemo biti sigurni da je to samo početak tračkih studija u Rumunjskoj i da će sam autor i drugi potaknuti njegovom knjigom još mnogo pridonijeti rješavanju teških problema u vezi s lingvističkom obradom oskudnih ostataka tračkoga jezika.

R. Katičić, Zagreb.

ORONZO PARLANGÈLI, *Studi Messapici*, Memorie dell' Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, classe di Lettere, Scienze morali e storiche, Vol. XXVI — I della Serie IV, Milano 1960, str. 473, table XIII.

Usprkos naslovu knjiga ne sadržava studije o mesapskom jeziku, nego je to priručnik u kojem su na pregledan i pristupačan način skupljeni svi rezultati dosadašnjeg istraživanja mesapskih jezičnih spomenika. Autor je poznati ta-